

Καὶ τὰ μὲν ἔκείνων τοιαῦτα. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ εἰς τὴν τῶν κατὰ μέρος 2, 1 ἀπόκρισιν κατελθεῖν ὑποθέσεοι τισι τὸν λόγον ὄπλισομεν. καὶ πρῶτα μὲν fol. 161 φαμεν, ὡς τὸν ἐκ τινος φωνῆς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι ἀνάγκη αὐτὸν ἐν πᾶσιν ἐπεσθαι ἔκείνη τῇ γραφῇ, ἐξ ἣς τι μετάγη, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὡς οἶν τε χρώ- 5 μενον ὥρμασι. τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν τῇ θείᾳ φυλακτέον γραφῇ, ἐν ἣ οὐ ὥρματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ὥρμάτων ἡ τάξις τηρητέα. »ἐν γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ, πρὸς Παμμάχιον φησιν Ἱερώνυμος, καὶ αὐτὴ τῶν ὥρμάτων ἡ τάξις μυστήριον ἐστιν. οὐδὲ γὰρ μικρὸς ὁ κίνδυνος μεταποιῆσαι τι ἐν αὐτῇ, οὐδὲ ἔξεστι τοῦτο ποιῆσαι, εἰ μὴ τὸ τῆς φωνῆς πρὸς ἣν τι μετάγεται ἴδιωμα ἐν τισι τόποις παν- 10 τάπασιν ἀνθίστατο, δπερ δμως ἐν τῷ προκειμένῳ χώραν οὐκ ἔχει. τό τε γὰρ ἔξεσται ὥρμασιν ἄλλοις τῇ αὐτὴν ἔννοιαν ἀποδοῦναι.«

Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἴστεον, ὡς εἰ καὶ τινῶν γέγονε δόξα τὸν μακάριον² 'Ιωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν μήπω τεθνάναι, ἀλλὰ ζῶντα τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ ἀναμένειν παρουσίαν, ἡ ἀληθεστέρα δμως τῶν θείων διδασκάλων 15 δόξα αἱρεῖ τεθνάναι αὐτὸν, εἰ καὶ μήτε μαρτυρίῳ μήτε νόσῳ τινὶ ἡ θανάτου ὀδίνῃ περισχεθέντα, ἀλλ' ἐθελοντὶ ἔτι ὑγιαίνοντα καὶ εὖ ἔχοντα εἰς τάφον, δν οἱ μαθηταὶ τῇ ἔκείνου κελεύσει εἰργάσαντο, κατελθόντα κατακλιθῆναι, τὸ πνεῦμα τῷ θεῷ παραδοῦναι καὶ τοῖς πατράσι προστεθῆναι. ἀναγνώτωσαν οἱ βουλόμενοι Ἱερωνύμου τὰ ἐν τε τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος εὐαγγελίου, ἐν τε τῷ 20 ἀποκαλύψεως προοιμίῳ, ἐν οἷς τὰ εἰρημένα κατὰ λέξιν ὁ αὐτός φησι ὥρματα. fol. 161 ν ἀναγνώτωσαν Αὔγουστῖνον ἐν τῇ τοῦ κατὰ 'Ιωάννην ἔξηγήσει ἐν ἔκείνῳ τῷ τόπῳ, δπου τοῦτο ζητεῖται τὸ ζήτημα. ἀναγνώτωσαν ἐν διαφόροις τόποις τὸν Χρυσόστομον 'Ιωάννην καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν διδασκάλων 'Ελλήνων τε καὶ Λατίνων, καὶ μετὰ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀνδρῶν καὶ αὐτὸς τὸ αὐτὸ- 25 ὡς εἰκὸς συμφρονείτω. εἰ γὰρ καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἄλλως ἐφρόνησαν, καὶ τούτων δμως οὐκ ὀλίγοι, καὶ δσοι σοφώτεροι νομίζονται, ἐναντιοῦνται ἔκείνοις τὴν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐγκρίνοντες δόξαν καὶ τισιν οἰκείοις λόγοις αὐτὴν βεβαιοῦντες, ὡς τὴν περὶ τοῦ θανάτου 'Ιωάννου τῶν ἀγίων δόξαν ἡ ἀναγκαῖάν τε εἶναι καὶ πόρρω πάσης ἀμφιβολίας ἡ εἰ καὶ τι ἔχοι ἀμφιβολίας, 30 παρ' ὀλιγίστοις ἀμφιβολον εἶναι. ὁ καν μὴ ἀληθὲς εἴη δοξάζειν, δμως εἰ λόγου καὶ διαλέξεως ἔνεκα τό γε νῦν εἶναι συγχωρήσομεν. τοῦτο γε οὐκ ἕν τις ἀρνηθείη, ὡς τὸ μὲν τεθνάναι αὐτὸν μᾶλλον βέβαιον ἡ ἀμφιβολον εἶναι, τὸ δέ γε ζῆν βεβαιότητα μὲν οὐδαμῆ, ἀμφιβολίαν δὲ καὶ μάλιστα ἔχειν, ἀτε δὴ μηδενὸς τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ταύτης γεγενημένου τῆς δόξης.

35 Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἐπιληστέον, ὡς τὰ θεῖα τῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας³ διαθήκης βιβλία ἐν αὐτοῖς προοιμίοις τῆς πίστεως παρὰ Λατίνοις τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς διαλέκτου ὡς ἡ παλαιὰ διαθήκη, τοῦτο δ' ἐκ τῆς τῶν ἐβδομήκοντα ἑρμηνέων παλαιᾶς καὶ νέας ἑλληνικοῖς ἑρμηνείας τριακόσια καὶ πλείω πρὸ 'Ιερωνύμου ἔτη μετενηγμένα εἶναι, ἡ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία τε ἐχρῆτο καὶ fol. 162 40 οἱ ἀρχαῖοι ἐσπέριοι καὶ θεῖοι διδάσκαλοι Κυπριανός, Ἰλάριος, Αὔγουστῖνος

33 βεβαιότητα correxi βεβαιότατα Ms.

6 Cf. Hier. Ep. LVII Ad Pammachium (PL 22, 568).

‘Ιερωνύμῳ σύγχρονος, μᾶλλον δ’ ἐκείνῳ πρεσβύτῃ οὗτος ἀκμάζων, σοφώτατα
ἔξηγήσαντο. πολλούς τε τοὺς τῆς θείας γραφῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν
λατινικὴν διάλεκτον ἔρμηνεῖς γεγενῆσθαι μαρτυρεῖ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ τρίτῳ
τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας βιβλίῳ λέγων· «οἱ μὲν γάρ ἐκ τῆς Ἐβραίων
εἰς τὴν Λατίνων φωνὴν τὴν θείαν μετενεγκόντες γραφὴν ἀριθμηθῆναι δύνανται· 5
οἱ δ’ ἐκ τῆς Ἐλλήνων ἀριθμοῦ κρείττους εἰσι.» ταῦτην γε μέντοι τὴν γραφὴν
πολλῷ μετὰ ταῦτα ἐπιγενόμενος ‘Ιερώνυμος, ὀνήρ σοφώτατος, τὴν μὲν παλαιὰν
ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς, τὴν δὲ νέαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ὡς αὐτός φησι, πηγῆς εἰς
τὸ λατινικὸν αὔθις μετήνεγκεν. ἐν φὶ καὶ πολλοῖς αἴτιαν τοῦ κατ’ αὐτοῦ
ὑλακτῆσαι παρέσχε, πλεῖστα δύνασθαι δὲν ἦν ὡς οἱ πρὸς αὐτοῦ ἡρμηνευκε καὶ, 10
ὡς αὐτός φησι, διωρθώσατο καὶ εἰς τὸ βέλτιον μετεποίησεν. καὶ οὐ τὴν
ἄλλην μόνον γραφὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα εὐαγγέλια διωρθωκέναι διαρρήδην
φησίν. αὐτοῖς γάρ τούτοις, ὅπερ εἴπομεν, πρὸς τοὺς ἐπιτιμῶντας αὐτῷ, δτὶ
μετὰ τοσούτους ἔρμηνεῖς καὶ αὐτὸς ἡρμηνευκέναι ἐτόλμησε, λαμπρῷ τῇ φωνῇ
ῥήμασι χρῆται. καὶ οὕτω τοῦ καιροῦ προΐόντος ἡ ἐκείνου ἡρμηνεία ἐγκέκριται, 15
fol. 162v ὡς τῆς παλαιᾶς μᾶλλον δὲ τοσούτων παλαιῶν λήθη παραδοθεισῶν τῇ ‘Ιερω-
νύμου μόνῃ χρῆσθαι τὴν ἐκκλησίαν. ὀναγνώτῳ δὲ βουλόμενος τὴν αὐτοῦ
πρὸς Παμμάχιον περὶ τοῦ, πῶς δὲν τις ἀριστά τι ἔρμηνεύσειεν, ἐπιστολήν,
τὴν πρὸς Μάρκελλον ἔτι κατὰ τῶν ἐπιτιμῶντων αὐτῷ, τὰς πρὸς τὸν μακάριον
Αὐγουστῖνον ἐν διαφόροις τόποις ἀπολογίας αὐτοῦ, καὶ γνώσεται, ὡς φαμεν, 20
τάληθη. ἀ δὲ πρὸς Δάμασον, τὸν ‘Ρώμης ἀρχιερέα, ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον
προοιμίῳ γράφει, ἀκούσατε. »νέον, γάρ φησιν, ἐξ ἀρχαίου συντιθέναι με
σύγγραμμα ἀναγκάζεις, ἵνα μετὰ τοσαῦτα τῶν γραφῶν πρωτότυπα πανταχοῦ
τῆς οἰκουμένης περιφερόμενα οἶν τις διαιτητής αὐτὸς καθήμενος, ἐπείπερ
μὴ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις, ποῖα τούτων εἰσὶ τῇ ἑλληνικῇ ἀληθείᾳ σύμφωνα, 25
κρίνω.» ἐξ ὧν πάντων σαφέστατα φαίνεται, πότερον ἔξεστιν ἢ οὕ, καὶ εἰ
ἀσεβές ἔστιν ἢ εύσεβες τὴν θείαν γραφὴν ἐξ ἄλλης εἰς ἄλλην ἔρμηνευμένην
φωνὴν σύμφωνον τῇ πρωτοτύπῳ, ἐξ ἣς μετηνέχθη, ἀποδοῦναι διαλέκτῳ.

4 Μετὰ δὲ ταῦτα μνηστέον καὶ διοί θείοι διδάσκαλοι περὶ τῆς ποικίλης
τε καὶ ὑψηλοτάτης ἐννοίας τῶν θείων γραφῶν καὶ διαφόρου αὐτῶν ἔξηγήσεως 30
οὐ μόνον ἡμᾶς διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἔργοις δεικνύουσι διαφόροις
αὐτάς καὶ ποικίλοις ἔξηγούμενοι ἐννοίαις. δθεν καὶ πελάγου ἀβύσσῳ αὐτάς
παρεικάζουσιν, δθεν ὅπόσον δὲν τις ἀρύσαιτο, πλέον ἀεὶ ἔστι τὸ λειπόμενον.

fol. 163 δθεν αὐτάς πολλὰς μὲν καὶ διαφόρους δέχεσθαι φασιν ἔξηγήσεις, ἀληθεῖς
μέντοι πάσας. οὕτω δὴ κοινόν ἔστι τοῦτο καὶ γνωστὸν πᾶσιν, ὡς περισσὸν 35
εἰναι τούτου παραγαγεῖν μάρτυρας.

5 Τελευταῖον δὲ πάντων καὶ τοῦτο γνωστέον τοῖς ἀρχετύποις βιβλίοις ἐνὶ
τῶν τριῶν τούτων τρόπων δύνασθαι πλάνην ἐγγίγνεσθαι, προσθήκῃ, ἀφαιρέσει,
μεταποιήσει. καὶ προσθήκει μέν, ὡς δταν ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἴδιᾳ χρίσει θαρροῦντες
ἀναπληροῦν ἐθέλωμεν, ἀπερ ἡμῖν ἐλλείποντα εἰναι δοκεῖ, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐν 40

τῷ τῶν βασιλειῶν βιβλίῳ, ὅπου περὶ τῆς δευτέρας τῶν Φιλιστέων ἡττης ἐν τῇ κοιλάδι Φαρὰν ὄντος τοῦ λόγου ἐπάγεται· »ἡρώτησε δὲ ὁ Δαυὶδ τὸν Κύριον. « ἐνταῦθα γάρ παρά τισιν ἐσφαλμένοις βιβλίοις προστίθεται· »εἰ ἀνελεύσομαι εἰς τὸν Φιλιστέον«, καὶ »εἰ δώσεις αὐτοὺς ἐν τῇ χειρὶ μου«. ὅπερ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ 5 οὐχ εύρίσκεται μάρτυσι τοῖς τὴν Ἐβραίων φωνὴν ἀκριβῶς ἡσκημένοις. ἀλλ’ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Φιλιστέων ἡττῃ οὕτως ἀναγινώσκεται, κάνταῦθά τινες ἔκριναν προσθετέον. καὶ ἐν τῇ γενέσει, ἐνθα φησίν· »οὐχὶ διὰ τὴν Ῥαχὴλ ἐδούλευσά σοι; διὰ τί ἐνέθηκάς μοι; « τινὲς ἐκ περιττοῦ προστιθέασι »Λείαν«.

Μεταποιήσει δὲ πλάνη ἐγγίνεται, ὅταν τινῶν συλλαβῶν ἡ τοῦ λόγου⁶ 10 μερῶν ὁμοιότητι ἡ ἀμφιβολία ἀπατηθέντες ποτὲ μὲν προσθήκει, ποτὲ δ’ ἀφαιρέσει τινός, ἕσθ’ ὅτε δὲ καὶ μεταβολῇ πρὸς τὸν ἴδιον στοχασμὸν τὸν λόγον μεταποιῶμεν, ὡς ὅταν τις λόγου χάριν τὸ πενθεῖν παθεῖν, τὸ μυρία μύρια, fol. 163v τὸ ψιλὸν ὑψηλόν, τὸ λαμπρὸν λυπρὸν ἡ τὸ ἀνάπταλιν καὶ δσα τούτοις ὅμοια λέγῃ. πολλὰ γάρ τὸν τρόπον τοῦτον γραφεῖς ἀμαρτάνουσι. καὶ ἵνα λατινικὰ 15 παραδείγματα ἐλληνικῶς ὡς δυνατὸν παραγάγωμεν, ἐπεὶ περὶ τῆς παρ’ αὐτοῖς γραφῆς ὁ λόγος ἐστίν, ὡς ἔχει ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ἐξόδῳ. »ό δὲ λαὸς ἀπας ἑβλεπε τὰς φωνάς.« ἀντὶ γάρ τοῦ ἑβλεπεν ἥκουέν τινες γράφουσιν, ἐπείπερ ἡ φωνὴ ἀκούεσθαι μᾶλλον εἴωθεν ἡ βλέπεσθαι. πεπλάνηνται δέ. ἡ γραφὴ γάρ ἑβλεπε φησι. γέγρανε δὲ ἡ πλάνη παρὰ τὴν τῶν δύο τούτων λέξεων ὁμοιότητα τῶν 20 παρὰ Λατίνοις τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν σημαίνουσῶν. τὸ μὲν γάρ ἑβλεπεν ὑιδέμπατ διὰ τοῦ ὑψηλοῦ, οὐ διὰ τοῦ β τῆς πρώτης συλλαβῆς γραφομένης, τὸ δὲ ἥκουεν ἀουδιέμπατ παρὰ Λατίνοις λέγεται. ἡ πολλὴ τοίνυν τοῦ ὑιδέμπατ πρὸς τὸ ἀουδιέμπατ ὁμοιότης τὴν πλάνην ἐποίησεν. καὶ αὖθις ἐν τοῖς θρήνοις Ἱερεμίου ἀντὶ φθορᾶς καὶ συντριψμοῦ προφητεία καὶ συντριψμὸς γέγραπται. 25 αἱ γάρ τὴν φθορὰν καὶ προφητείαν σημαίνουσαι λέξεις οὐκ ὀλίγην ἔχουσιν ὁμοιότητα. ἡ μὲν γάρ φθορὰ βαστάζιο, ἡ δὲ προφητεία βατιζινάζιο λέγεται παρὰ Λατίνοις. καὶ ἐν τῷ Ἀμὼς τῷ προφήτῃ ἀντὶ κουρᾶς βασιλέως κουρεῖς ποιμνίου γράφεται. ῥὲξ μὲν γάρ ὁ βασιλεύς, γρὲξ δὲ τὸ ποίμνιον λέγεται. fol. 164 τῷ οὖν ῥὲξ προστεθέντος τοῦ γ ἀντὶ ῥῆγις ἥτοι βασιλέως γρὲξ ἥτοι ποίμνιον 30 γέγονεν. καὶ τὴν μὲν κουρὰν τονσοῦραμ, τὸν δὲ κουρέα τονσόρεμ φασί. ῥῆστα οὖν ἡ κουρὰ ἥτοι τονσοῦρα εἰς κουρέα ἥτοι τονσόρεμ μεταβέβληται. καὶ τὸ δλον κουρεὺς ποιμνίου ἀντὶ τοῦ κουρᾶς βασιλέως γέγραπται.

Καὶ ταῦτα μὲν μεταποιήσει. ἀφαιρέσει δὲ τὰ βιβλία φθείρεται, ὅταν τι⁷ τολμῶμεν τῆς γραφῆς ἀφαιρεῖν, οὐ χωρὶς ἐντελῆς ὁ λόγος ἐστίν, ὡς κεῖνο 35 τὸ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ· »καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἄνδρα, δις ἦν ἐνδεδυμένος τὸν λινόν, καὶ ἔφη.« τὸ γάρ τελευταῖον τοῦτο ἔφη εἰ τις ἀφελέσθαι τολμήσειεν, οὐδὲν ἀν τῇ ἐννοίᾳ λυμανεῖται. καὶ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ· »αὐτὸς οἰκοδομήσει ναὸν τῷ Κυρίῳ καὶ συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« τὸ τελευταῖον τιθέμενον »συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« ἀφαιρεθὲν ἐν πολλοῖς βιβλίοις οὐκ ἔνεστιν.

2 Φαρὰν Ms. | 9 πλάνη scripsi πλάνης Ms.

2 II Reg 5, 19. | 7 Gen 29, 25. | 16 Exod 20, 18. | 24 Cf. Thren (Vulg.) III 47. |
27 Cf. Amos 7, 1. | 35 Cf. Ezech 9, 3 sq. | 37 Zach 6, 12.

8 Εἰ δέ τις Λατίνων πλείους τῶν τε τοιούτων ἐπιθυμεῖ μαρτυρίας, Νικόλαον ἀναγινωσκέτω τοῦ ἄγίου Δαμάσου διάκονον καὶ τῆς παλαιᾶς θείας γραφῆς ὡς αὐτὸς ἔκυτὸν καλεῖ διορθωτήν, ἀνδρα Λατίνον καὶ ὡς κατανοεῖν ἔξεστιν ἀριστα καὶ τὴν Ἐβραίων φωνὴν ἡσκημένον, διὸ ἐπὶ Λουκίου δευτέρου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης πρὸς Πέτρον κανονικὸν τῆς μεγάλης τοῦ μακαρίου Πέτρου ἐκ-
κλησίας γράφων πολλὰ περὶ τῆς τῆς θείας γραφῆς ἐπανορθώσεως λέγει.

fol. 164v ἡμῖν γάρ τὸ μῆκος φεύγουσιν ἀρκεῖ ἐνὶ ἡδυσὶ παραδείγμασι τὸ προκείμενον δεικνύουσι, τὸν οὐκ ἀμελῆ ἀναγνώστην πρὸς ἑκείνους, ἀφ' ὧν καὶ ἡμεῖς ταῦτα εἰλήφαμεν, παραπέμπουσι. »πολλοὺς γάρ ἐπιών φησι βιβλιοθήκας, ὁ προειρη-
μένος Νικόλαος, οὐκ ἡδυνάμην τοῦ ποθουμένου τυχεῖν καὶ ἀναμαρτήτοις 10 βιβλίοις ἐντυχεῖν. καὶ διὰ γάρ ὑπὸ πεπαιδευμένων τινῶν διωρθωμένα εἶναι ἐλέγετο, ἐκάστου τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ ἐπομένου τοσούτῳ διέφερον, ὡς σχεδὸν τοσαῦτα ἀρχέτυπα ὅσοι καὶ οἱ κώδικες εἶναι.« οὕτω καὶ μετὰ χιλιοστὸν τῆς Ἱερωνύμου ἐρμηνείας ἔτος τὰ τῆς θείας γραφῆς βιβλία παρὰ Λατίνοις ἐσφαλμένα καὶ διαφθορότα ἥσαν καὶ οὗτως ἀλλήλοις διαφέροντα, ὡς διὰ Ἱερώ-
νυμος ἐν τῇ πρὸς Δάμασον ἐπιστολῇ φησι, ταῦτα τὸν Νικόλαον μετὰ τοσούτου χρόνου περίοδον γράφει πρὸς Πέτρον, »τοσαῦτα δηλονότι ἀρχέτυπα ὅσοι καὶ κώδικες εἶναι.« ὁ δ' αὐτὸς προστίθησι καὶ ὡς πολλὰ εὔρεν παρὰ τοῖς Ἐβραίοις μὴ γράφεσθαι, διὰ δικιάς ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς ἐνεῖναι βιβλίοις συμφώνως.
τὸ γάρ ἐν τῇ γενέσει οὐεὶπε Κάιν πρὸς "Ἄβηλ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ἐξέλθωμεν 20
ἔξω", εἰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς βιβλίοις οὕτως γέγραπται, ἐν τῷ ἐβραϊκῷ
δικιάς τὸ »έξέλθωμεν ἔξω« μὴ εἶναι. τὸ δ' αὐτὸς καὶ ἀλλοις τισὶ συμβῆναι
φησιν. τούτου δὲ τὴν αἵτιαν, εἴτε διὰ Ἱερώνυμος ἐν πάσαις ταῖς ἀλλαις ἐρμη-
νείαις οὗτως εὑρὼν καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ συνύφηνεν ἐρμηνείᾳ, εἴτε τῆς παλαιοτέρας
χρήσεως νικησάσης τῇ Ἱερωνύμου ἐρμηνείᾳ ὑπὸ τῶν ἐπιβότων συμπέπλεκται,
fol. 165 οὐκ εἰδέναι φησίν. προστίθησι τε τοῦτο αὐτὸν πάσῃ δυνάμει πεποιηκέναι,
τὰ περιττὰ δηλονότι ἀποτεμένην, τὰ διαφθορότα διορθῶσαι καὶ διὰ τινες ὡς
περιττὰ ἀπέρριψαν, ταῦτα ἐπαναλαβεῖν τε καὶ ἐπιπροσθεῖναι. οὕτως δὲ πεπαι-
δευμένος ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ πολλῷ μετὰ Ἱερώνυμον χρόνῳ πολλὰ ἐνδιδούσε,
μᾶλλον δ' ἐπίστατο προστεθέντα, ἀφαιρεθέντα τε καὶ μεταποιηθέντα, ὡς 30
καὶ πρὸ τῶν Ἱερωνύμου γέγονε χρόνων, καὶ διὰ τοῦτο ἀφαιρετετά, προσθε-
τετὰ καὶ διορθωτετὰ εἶναι.

3. Τούτων τοίνυν οὗτως ὑποτεθέντων νῦν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα
κατιόντες φαμέν, ὡς ἐπεὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἄγιον εὐαγγέλιον αὐτὸς Ἱωάννης
δὲ εὐαγγελιστὴς θείας χάριτος πλήρης ἐλληνικῇ φωνῇ συνέγραψε, δῆλον ὡς 35
οἰαδήποτε ἐρμηνεία μὴ τῇ πρωτοτύπῳ γραφῇ συμφωνοῦσα ἡμαρτημένη τέ
ἐστι καὶ ψευδής, καὶ δεῖ τὸν ἐκ μιᾶς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι διάλεκτον τῇ ἐξ
ῆς μετάγει, ὡς οἶόν τε ἐπεσθαι, εἰ διληθείας ἐρμηνεύς εἶναι τε καὶ δοκεῖν
ἐφίοιτο. καὶ εἴ τις δὲ πλάνη, εἴ τις ἀμφιβολία ἐν τοῖς ἡρμηνευμένοις εὑρίσκοιτο,

7 δυσὶ scripsi ἀλευσι? Ms. | 24 συνύφηνεν scripsi συνέφηνεν Ms. | 15 et 27 δια-
φθορότα Ms.

ἐν τῇ ἀρχετύπῳ φωνῇ τὴν ἀλήθειαν ζητητέον. ὁκουσὸν γὰρ ἄπερ ὁ μακάριος Ἱερώνυμος ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον προλόγῳ φησίν· »εὶς ἡ ἀλήθεια ἐκ πολλῶν ζητητέα ἔστι, διὰ τί μὴ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἀρχέτυπα ἀνατρέχοντες διορθῶμεν τὰ ἡ ὑπὸ ἀμαθῶν ἐρμηνέων οὐκ ὀρθῶς εἰρημένα ἡ ὑπὸ τῶν ἀμαθέ-
5 στερον διορθωσάντων ἐσφαλμένα ἡ ὑπὸ γραφῶν ὑπνηλῶν εἴτε προστεθέντα εἴτε μεταποιηθέντα;« καὶ Αὐγουστῖνος δὴ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας· »Λατīνοι, φησίν, οὓς νῦν παιδεύειν ἡμῖν πρόκειται, δύο δὲ λων διαλέκτων ὥστε τὰς θείας γραφὰς ἀκριβῶς γνῶναι δέονται, τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου καὶ ἑλληνικῆς, ὡς ἂν εἴ τις ἀμφιβολίᾳ ἐν τῇ ἀπείρῳ οίονει καὶ ^{fol. 165v}
10 ποικίλῃ τῶν Λατīνων ἐρμηνείᾳ εὑρίσκοιτο, πρὸς τὰ ἀρχέτυπα ἔξειναι ἀναδρα-
μεῖν.« καὶ αὖθις· »τοῖς διωρθωμένοις βιβλίοις σχολάζεσθαι δεῖ τοὺς τὴν θείαν γραφὴν γνῶναι ἐφιεμένους, καὶ τὰ μὴ διωρθωμένα τῶν βιβλίων τοῖς διωρθωμένοις ὑποχωρεῖν.« καὶ πάλιν· »τὰ δὲ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἴ τι ἐν τῇ τῶν Λατīνων ποικίλᾳ ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἑλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν
15 οὐδεὶς ἀρνήσαιτο.« ἀρ^{*} οὐχὶ τούτοις τῶν διδασκάλων τοῖς λόγοις φανερὸν γίνεται πολλὰ γεγονέναι τε καὶ εἶναι ἡ τῶν ἐρμηνέων τῇ ποικιλίᾳ ἡ τῇ τῶν ἀμαθῶς διορθουμένων ἀνοίᾳ ἡ γραφέων ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ ἡμαρτημένα τε καὶ ἐσφαλμένα, δεῖν τε καὶ ἔξειναι ταῦτα διορθοῦσθαι; ἐκείνῳ δηλαδὴ τῷ κανόνι τῷ λέγοντι ὡς ἐν τῇ τῆς ἀληθείας ζητήσει τε καὶ ἐρευνήσει πρὸς τὴν πρωτότυπον
20 διάλεκτον καὶ τάκείνης ἀρχέτυπα ἀναφεροντέα τἄλλα, ἐκεῖθεν αὐτὰ διορ-
θοῦσθαι τοὺς λατīνικούς τε κώδικας, τοῖς ἑλληνικοῖς εἶναι ὑποχωρητέον.
πρῶτα τοίνυν σκεπτέον, δπως ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ πρωτοτύπῳ διαλέκτῳ ἡ προκειμένη περὶ ἡς ἡ ζητησὶς τοῦ εὐαγγελίου ῥῆσις ἔχοι, καὶ πότερον ἡ λατīνικὴ ἐρμηνεία τῇ ἑλληνικῇ συμφωνοίη. ἔπειτα εἰ μὴ συμφωνοίη, πότερον ῥᾶστα
25 τοῦτο γραφέων ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ γενέσθαι δύναται. καὶ αὖ εἰ καὶ ἐν διλοις ταύτῳ ἡδύνατό τε γεγονέναι καὶ γέγονεν, Ἱερωνύμου τοῦ σοφωτάτου ἐρμηνέως μηδέν γε εἰς τοῦτο ἡμαρτηκότος. παρὰ ταῦτα <εἰ> ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ λόγοις τισὶ βεβαιωτέρα ἔστι. τελευταῖον δὲ τὰ ἐναντία ἐπιχειρήματα λυτέα εἰσίν.

Παρὰ τοῖς "Ελλησι τοίνυν φανερά ἔστιν ἡ εὐαγγελικὴ ἔννοια οὐδ' ἀμφιβολίᾳ 4, 1
30 τινὶ ῥημάτων κεκαλυμμένη. σαφῶς γὰρ παρ' αὐτοῖς οὕτω γράφεται. »ἐὰν ^{fol. 166}
αὐτὸν θέλω μένειν, ἔως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;« δπερ εἰ μὴ κάν τῷ λατīνικῷ οὕτω μετενεχθείη, ὡς ἀντὶ τοῦ ἐὰν συνδέσμου διλον παρὰ Λατīνοις σύνδεσμον ταύτὸν δυνάμενον θεῖμεν, ὥστε λέγειν σῖ ἔσυμ βόλω, ἥτοι ἐὰν αὐτὸν θέλω,
καὶ μὴ οὕτως αὐτὸν θέλω, οὐκ ἀν εἴη ἐρμηνευμένον ὀρθῶς. ὁ γὰρ ἐὰν ἑλληνικὸς
35 σύνδεσμος εἰς τὸν σῖ συναπτικὸν εἴτε καὶ αἰτιατικὸν παρὰ Λατīνοις μετάγεται.
τοσαύτη τε μεταξὺ τοῦ ἐάν, ἥτοι σῖ λατīνικῶς, καὶ τοῦ οὕτως, ἥτοι σῖ παρὰ Λατīνοις, ἔστι διαφορά, δση σχεδὸν μεταξὺ δύο ἐναντίων. εἴπερ τὸ μὲν ἐάν

11. 13 διορθωμένοις Ms. | 12 διορθωμένα Ms. | 20 sq. ἀναφεροντέα scripsi ἀναφέ-
ροντα Ms. | 22 ἑλληνικοῖς scripsi sec. vers. lat. λατīνικοῖς Ms.

2 Hier., Praefatio ad Damasum (PL 29, 526 sq.). | 7 Aug., De doctrina christ.
II 11 (PL 34, 42). | 11 Aug., De doctrina christ. II 14 (PL 34, 46). | 13 Aug., De
doctrina christ. II 15 (PL 34, 46).

άμφιβολον, τὸ δ' οὕτως βέβαιον πρᾶγμα σημαίνει, ώς μηδαμῇ δύνασθαι τινὰ ὑποπτεῦσαι τῶν γραφέων ἀμελεῖᾳ παρ' "Ελλησι τοῦτο συμβῆναι. οὐδὲ γάρ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσιν, ώς ὅρατε, στοιχεῖόν ἔστι κοινόν, οὐδὲν γράμμα τὸ αὐτό. φ τοίνυν τρόπῳ παρ' "Ελλησιν ὁ προκείμενος ἀναγινώσκεται λόγος, εἰρηται. τίς τέ ἔστι μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ παρὰ Λατίνοις διαφορά; καὶ 5 τοῦτο φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

2 "Οτι δὲ ῥᾶστα παρὰ Λατίνοις ἡ τοιαύτη δεδύναται πλάνη συμβῆναι, δῆλον τοῖς ἐφιστῶσι, πόση τις ὄμοιότης τε καὶ γειτονίᾳ παρ' αὐτοῖς τῶν δύο τούτων τῆς σῇ καὶ σῖκ λέξεων. ἐνὶ γάρ στοιχείῳ τοῦ γραφέως ἀμαρτίᾳ, δηλονότι τοῦ κ προστεθέντος τῷ σῇ, ἀντεποιήθη εἰς σῖκ, δν τρόπον καὶ τὰ προειρημένα, 10 δηλονότι τὸ τονσοῦραμ ῥῆγις εἰς τονσόρεμ γρῆγις καὶ τὸ βασταζιόνεμ εἰς fol. 166v βατιτζινατζιόνεμ μεταποιημένα, οὐχ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ ἀρχαιοτέρων διδασκάλων κάκείνων Λατίνων γνώμῃ τε καὶ κρίσει ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν. ταύτο δὲ καὶ ἐν ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις γεγενημένον παρὰ Λατίνοις ῥᾶστα δειχθήσεται. αὐτίκα ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην προοιμίῳ, 15 δπου »οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός« φησι, τῶν τινες ἀμαθῶν παρὰ Λατίνοις »οὐδὲ ἐξ ἡδονῆς σαρκός« γράφουσιν, δτι δηλαδὴ τῇ σαρκὶ ἡ ἡδονὴ οἰκεῖον. γέγονε δὲ ἡ αἵτια τῆς πλάνης ἡ τῶν τὸ θέλημα ἡ ἡδονὴν σημαινουσῶν λέξεων παρὰ Λατίνοις ὄμοιότης. τὸ μὲν γάρ θέλημα βολοῦντας, ἡ δ' ἡδονὴ βολοῦπτας λέγεται. τοῦ ν τοίνυν εἰς π μεταβληθέντος ῥᾶστα τὸ βολοῦντας ἥτοι θέλημα, 20 βολοῦπτας ἥτοι ἡδονὴ γέγονε. καὶ αὖ παρὰ τῷ αὐτῷ, δπου μετὰ τὰ ἐν σταυρῷ τοῦ χυρίου πρὸς τὴν μητέρα ῥήματα ἐπάγει δ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ λέγων· «καὶ ἔλαβεν αὐτὴν δ μαθητὴς ἐκεῖνος εἰς τὰ ἴδια», οίχιαν <δηλονότι>, ὀλίγοις Λατίνων »ἔλαβεν αὐτὴν φασιν εἰς ἴδιαν«, μητέρα δηλονότι. διὰ γάρ <τὰ> τοῦ Χριστοῦ ἶσως λόγια εἰπόντος πρὸς τὴν μητέρα· »γύναι, ἵδε διός σου« γέγονε 25 δὴ κάνταῦθα ῥαδίως ἡ πλάνη διὰ τὸ τὴν μὲν εἰς τὰ ἴδια λέξιν ἐν σοῦα λατινικῶς λέγεσθαι, τὴν δὲ εἰς ἴδιαν ἐν σοῦαμ, ἐνδὲς μ προστεθέντος. δπερ "Ελλησι γραφεῦσιν οὐκ ἀν ῥαδίως ἀμαρτηθείη. γένει τε τῶν λέξεων διαφορουσῶν καὶ ἀριθμῷ πληθυντικῷ τε καὶ ἐνικῷ καὶ σαφέστερον δὴ φαίνεται ἀμάρτημα παρὰ Λατίνοις εἶναι, δτι καὶ τισιν ἀκριβεστέροις παρ' αὐτοῖς ἐνετύχομεν 30 βιβλίοις, ἐν οἷς ἐν σοῦα ἥγουσιν εἰς τὰ ἴδια, οὐχ ἐν σοῦαμ ἥτοι εἰς ἴδιαν γέγραπται. fol. 167 καὶ πάλιν τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· »ἄγουσι δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον.« εἰς Καϊάφαν εἰς τὸ πραιτώριον πλεῖστοι τῶν Λατίνων ἀναγινώσκουσι πλανώμενοι. καὶ τὸ αἴτιον, δτι ἡ ἀπὸ πρόθεσις ἀπαρὰ Λατίνοις, ἡ δὲ εἰς ἄδ λέγεται. τῷ οὖν ἀ τοῦ δ προστεθέντος ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ Καϊάφα 35 εἰς τὸν Καϊάφαν γεγένηται. 'Ελλήνων δ' οὐκ ἀν τις τὴν ἀπὸ εἰς εἰς μεταβάλλοι. καὶ τῷ εἰς τὴν πρώτην πρὸς Κορινθίους, δπου τὸ ἔλληνικόν φησιν· »οἱ γάρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνδὲς ἀρτου μετέχομεν«, οἱ Λατίνοι προστιθέασι· «καὶ ἐξ ἐνδὲς ποτηρίου». καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τῷ »ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου« ἐπάγουσι· »καὶ τῆς νύμφης«. δπερ εἴ τις εἴποι ὡσπερ τινὰ σχόλια 40 παρὰ τῶν ἀρχαίων παρατεθέντα ἀμαθεῖς τινὰς γραφεῖς ἐντάξαι τῷ κειμένῳ;

οὐκ ἀν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. οἶόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρῳ. τῷ γὰρ »εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν« προστιθέασι »τοῦ θεοῦ«, καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτῃ τῷ »έμπιπτοις εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδαι« ἐπάγουσι »τοῦ διαβόλου«, οἷονεὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦν βουλόμενοί τε καὶ δεῖν οἱόμενοι.

5 Πλεῖστα τοιαῦτα παρὰ πᾶσι τοῖς τῆς θείας γραφῆς βιβλίοις προστεθέντα² εὑρήσει, εἴ τις ἀκριβῶς ἐρευνήσει, ἀπέρ ἡμεῖς βραχύτητος ἔνεκα παραλείπομεν. τὴν αὐτὴν πλάνην ἀφαιρέσει τε καὶ μεταποιήσει γεγενῆσθαι ἴκανῶς, ὡς οἴμαι, ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ δεδείχαμεν, ὡς μηδὲν ἡμᾶς ἔτι περιεργάζεσθαι δεῖν ἐν ὄλιγοις πολλὰ περιλαβεῖν βουλομένους. καὶ δὴ τῶν γε τοιούτων παραδειγμάτων 10 ἀπέστημεν ἀν, εἰ μὴ τὸ τοῦ θειοτάτου Αὐγουστίνου ἀξιωμα δλίγ' ἀττα ἔτι προσθεῖναι ἡμᾶς ἡνάγκαζεν. ἐν τῷ δευτέρῳ τοίνυν οὗτος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας φησίν· »έξ ἀμφιβόλου τινὸς ἐν τῇ, ἔξ ἣς τι μετάγεται, διαλέκτῳ fol. 167v εὑρισκομένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἐρμηνεὺς πλανᾶται ὁ μὴ ἀκριβῶς τὸ νόημα περιλαμβάνων, ὡς τοιοῦτον τι σημαίνομενον ἐρμηνεύειν, δι παντελῶς ἐστιν 15 ἀλλότριον τῆς τοῦ συγγραψαμένου διανοίας. ὥσπερ παρὰ τισιν εὑρίσκεται βίβλοις· »λεπτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἴμα.« τὸ γὰρ δέξις ἐλληνικὸν καὶ τὸ ταχὺς παρὰ Λατίνοις δηλαδὴ σημαίνει καὶ τὸ λεπτόν. ἐκεῖνος δὲ τὸν νοῦν ἀκριβῶς ἔγνω τοῦ λόγου, δις ἡρμήνευσεν »ταχεῖς οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἴμα.« ἀλλα δέ τινα οὐκ ἀμφίβολα, ἀλλὰ φανερῶς εἰσι ψευδῆ. διορθω- 20 τέον οὖν τὰ τοιαῦτά γε τῶν βιβλίων. οἶόν ἐστιν ἐκεῖνο τὸ ἐπείπερ ὁ μόσχος παρὰ Λατίνοις βίτουλους λέγεται, τὸ μοσχεύματα μὴ νοοῦντες ἐγκεντρισμοὺς σημαίνειν, βιτουλάμινα ἀπὸ τοῦ μόσχου δηλαδὴ μετήνεγκαν. οὗτω δὲ κοινὴ ἐστιν αὕτη ἡ πλάνη, ὡς μόλις εὑρίσκεσθαι ἄλλως γεγραμμένον.« ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις. νῦν τὴν ἐλληνικὴν γραφὴν λόγοις τισὶ βεβαιοτέροις ὡς ὑπέστηκεν.

25 'Αποδεδείχαμεν τοίνυν ταῖς τῶν θείων πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων³, 1 ἀποφάσεσι, καὶ ὡς οἴμαι ἴκανῶς, τεθνάναι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. τοῦτο τοίνυν ἐν πρώτῳ τῇ λατινικῇ γραφῇ ἀντιλέγει, ἡ φησιν· »οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν.« οὐ γὰρ οὗτως ἡθέλησεν, ἐπεὶ μὴ οὗτο γέγονεν, εἰ γὰρ ἡθέλησεν οὗτως, οὗτως ἀν καὶ ἐγένετο. ἡ τοίνυν ψευδομένου ἡ ἐρίζοντος ἦν ῥήματα 30 ὑπ' ἐκείνου ῥηθέντα τοῦ ἐναντία οἰς ἔλεγε βουλομένου. τοῦτο δ' ἀτοπὸν ἐννοησαι γοῦν περὶ τοῦ σωτῆρος. ἐπεὶ οὖν οὐκ ἡθελεν αὐτὸν ζῶντα μέχρι τῆς δευτέρας ἑαυτοῦ παρουσίας ἀναμεῖναι, οὐκ ἀν εἶπεν· οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν. φανερὸν fol. 168 τοίνυν, ὡς οὐκ οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν, ἀλλ' εἰ αὐτὸν θέλω μένειν γραπτέον.

'Αλλὰ καὶ ἡ συνέχειά τε καὶ ἀκολουθία τοῦ λόγου τὸ αὐτὸ δείχνυσιν. 2 35 εὑθὺς γὰρ ὁ θεῖος εὐαγγελιστὴς τὴν τῶν συμμαθητῶν περὶ αὐτοῦ ἐψευσμένην δόξαν, ἦν ἐκ τῶν τοῦ σωτῆρος λόγων ὑπενόησαν λέγοντες, δτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει, τούτοις ἐλέγχει τοῖς λόγοις λέγων· »καὶ οὐκ εἶπεν δ Ἰησοῦς, δτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν.« τοῦτο δὲ ταύτον ἐστιν, ὥσπερ ἀν εἰ ἔλεγεν αὐτοὺς πλανηθῆναι οὗτο τὸ Χριστοῦ νοήσαντας

32 παρουσίας *scripsi* παρησίας Ms.

1 II Cor 8, 24. | 3 I Tim 6, 9. | 12 Aug., De doctr. christ. II 12 (PL 34, 44). |
16 Ps 13, 3.

ρήματα. ἀλλ' εἰ δὲ Χριστὸς »οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν« εἴρηκεν, ἀληθῆς τῷ δυντὶ ἡ τῶν μαθητῶν ἥν ἀν δόξα, καὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου τῶν συμμαθητῶν ἔλεγχος οὐκ ἀν εἶχε λόγον οὐδένα, ἀλλ' ἐαυτῷ ἀν ἐναντιοῦν σαφῶς. τὸ γάρ εἰπεῖν τὴν γραφὴν »οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν« καὶ μὴ εἰπεῖν αὐτὸν οὐ θανούμενον φανερά ἐστιν ἐναντίωσις. εἰ δὲ ἀληθῆ περὶ ἐαυτοῦ ὁ μαθητῆς οὗτος λέγει, 5 τοῦτο μὲν ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀγαπηθεῖς, τοῦτο δὲ καὶ ὡς περὶ ἐαυτοῦ λέγων καὶ διὰ τοῦτο φανερώτερον τὸ τοῦ σωτῆρος βούλημα καὶ τὴν διάνοιαν εἰδώς, »έὰν αὐτὸν θέλω μένειν«, οὐχ »οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν« ἀναγνωστέον ἐστί, καὶ τῇ ἀληθεῖ τοῦ εὐαγγελιστοῦ μαρτυρίᾳ πιστευτέον, διὸ αὐτίκα διέσχυρίζεται ἐαυτὸν εἶναι τὸν ταῦτα γράψαντα καὶ ἀληθῆ εἶναι τὴν ἐαυτοῦ μαρτυρίαν, οὐ 10 περὶ τῶν ἄλλων μόνον εὐεργειῶν δηλαδὴ τοῦ σωτῆρος τοῦτο λέγων, ἀλλ' ἀπλῶς πάντων τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τούτῳ γεγραμμένων. τὸ αὐτὸν καὶ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου ρήματα δείχνυσι φανερῶς, διὸ ἐπὶ τούτοις τοῖς ρήμασι μετὰ θαύματος οἴονει καὶ κρότου. »Θαύμασον, φησί, τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ ταπείνωσιν, πῶς τὴν τῶν ἄλλων περὶ ἐαυτοῦ οὐκ ἀληθῆ δόξαν ἐλέγχει μὴ 15 fol. 168v νοησάντων, διὰ τοῦτο ὁ σωτὴρ ἔφη, ἀλλὰ νομισάντων αὐτὸν μὴ τεθνήξεσθαι.«

3 Μετὰ δε ταῦτα ἐπεὶ μηδεὶς ἀμφιβάλλει ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν φωνὴν ταύτην τὴν βίβλον μετενηγάθαι, ἐν δὲ τῇ ἐλληνικῇ φανερῶς καὶ χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας ἐὰν τοῦτ' ἐστι σὲ γέγραπται, ἀνάγκη σαφῆς τοὺς Λατίνους »έὰν θέλω«, οὐχ »οὗτως θέλω« λέγειν. τὰ γάρ τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείᾳ 20 συνῳδα, φησὶν Ἱερώνυμος, ἐκεῖνά εἰσιν ἀναμάρτητα. καὶ Αὔγουστῖνος εἰς τὰ ἀρχέτυπα ἀναδραμεῖν φησὶ δεῖν, εἰ τινα τῶν λατινικῶν ἐρμηνέων ἡ εὑπορος ποικιλία ἀμφιβολίαν ἐμποεῖ. καὶ αὖθις· τὰ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἰ τι ἐν τῇ τῶν λατινικῶν ποικιλίᾳ ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἐλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν. καὶ οὖ φημι νῦν, δτι καὶ οἱ Ἐλληνες πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι Ὁριγένης, 25 Χρυσόστομος, Κύριλλος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τεμμάχιον ἐξηγήσαντο τοῦτο, φὲ καὶ γεγράφθαι ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔφαμεν. οἵς πάντως ἀτε καὶ σοφωτάτοις καὶ ἀγιωτάτοις καὶ τὴν ἴδιαν εἰς ἄκρον ἐξησκημένοις φωνήν, τὰ τε ἐν τῇ ἴδιᾳ διαλέκτῳ γεγραμμένα ἐξηγουμένοις μᾶλλον τῶν ἄλλων ὅποιωνοῦν πιστευτέον εἶναι οὐδεὶς ἀν ἀρνηθείη. ἀλλ' οὐδὲ τοὺς νεωτέρους 30 τῶν Λατίνων διδασκάλων τὸ προκείμενον λέληθεν. ὁ γάρ ἐξ Ἀκινάτου θωμᾶς, ἀνὴρ τοῦτο μὲν σοφώτατος, τοῦτο δὲ ἀγιωτάτος, ἐν τῇ τῶν εὐαγγελίων ἐξηγήσει, ἦν ἐκ διαφόρων διδασκάλων Ἐλλήνων τε καὶ Λατίνων συνέθηκεν, ἐάν φησιν ἐν τῷ ἐλληνικῷ γεγραμμένον εἶναι. εἰ οὖν ἐν τῷ ἐλληνικῷ καὶ κατ' αὐτὸν ἐὰν γέγραπται, ἐν δὲ ταῖς ἀναμαρτήτοις ἐρμηνείαις μάρτυρι Ἱερωνύμῳ οὐ 35 τὰ ρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ρήματων ἡ τάξις ἐστὶ φυλακτέα, φανερὸν ὡς αἱ λατινικαὶ βίβλοι τῶν γραφέων ἀμαρτίᾳ ἐσφαλμέναι εἰσίν.

6, 1 **fol. 169** Καὶ ταῦτα μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείας ἀρκείτω. ἐξ ὧν καὶ τὰ Γεωργίου ἐπιχειρήματα ῥαδίως λυθῆναι δύνανται. πρὸς δὲ γάρ

37 αἱ λατινικαὶ scripsi οἱ λατινικοὶ Ms.

14 Cf. Chrys., In Joannem hom. LXXXVIII (PG 59, 480). | 21 Cf. ^{supra}

ad p. 77, 7. | 23 Cf. supra ad p. 77, 13.

φησι ἀτοπον ἐκ τοῦ τῶν Λατίνων διδασκάλων ἀξιώματος ἐπιχειρῶν, καὶ ἡμεῖς πρῶτον μὲν τὸ τῶν Ἐλλήνων διδασκάλων ἀξιώματα ἀντιτίθεμεν, οἵς τῷ δόντι μᾶλλον εἶναι πιστευτέον οὐδεὶς ἀν ἀρνήσασι τοῦ περὶ ἑκείνων διαλυσιμένοις ἢ τῇ θείᾳ φωνῇ γέγραπται. καὶ ἄλλως οὕτως ἀγιότητι, οὕτω σοφίᾳ οὐδενὸς 5 ἥττοσιν οὖσι. μετέπειτα δὲ μὴ εἶναι φαμεν ἵκανὸν ἀληθείας σημεῖον τό τινας τῶν διδασκάλων ιούτως²¹ αὐτὸς ἔξηγήσασθαι, εἶτε καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν ταῖς γε τοιαύταις ἔρμηνείαις ἐστὶν εὔρειν ἢ ὑπὸ γραφέων ἐφθαρμένα ἢ ὑπὸ ἀπόρων ἔρμηνέων κακῶς εἰρημένα. ἀπέρ δικαστοὶ θείοι πατέρες τὴν τε ἀρχέτυπον ἀγνοοῦντες φωνὴν καὶ τῇ ἦν ἐδέξαντο ἀκολουθοῦντες γραφῇ κατ' ἑκείνην καὶ 10 ἔξηγήσαντο καὶ ιούτως²² ἔξηγήσαντο, ὡς ποτὲ μὲν εἰ καὶ μὴ τῆς λέξεως αὐτῆς, τῆς διανοίας δικαστοὶ τοῦ συγγραφέως ἐπιτυχεῖν ἀκριβέστατα τῷ τῆς σοφίας περιόντι, ποτὲ δὲ εἰ καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν διηνέχθησαν, τοιαύτην μέντοι τινὰ καὶ οὕτως ὠραῖάν τε καὶ λεπτὴν ἔξέδωκαν, ὡς αὐτὴν καὶ μὴ ἄλλην δεῖν εἶναι φαίη τις δέν, τὴν γε πρωτότυπον φωνὴν ἀγνοῶν.

15 Οὐκ ἀρνοῦμαι γάρ οὐδαμῶς Αὐγουστῖνον ἀνδρα σοφώτατον καὶ δια-² βατικώτατον νοῦν ἔσχηκότα διὰ τοῦ ιούτως²³ τὸν προκείμενον τοῦ εὐαγγελίου ἔξηγήσασθαι τόπον, καὶ λόγοις τῷ δόντι λεπτοτάτοις τε ἄμα καὶ σοφωτάτοις. τοῦτο δ' δικαστοὶ ικανὸν μὴ εἶναι σημεῖον πεῖσαι ἡμᾶς οὕτως δεῖν καὶ τὴν λέξιν ἔχειν τε καὶ γεγράφθαι, ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ θείου πατρὸς ἀποδείξω σαφέ-²⁰ στατα. οὕτος γάρ τὸν τόπον ἐκεῖνον τὸν ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ἔξη- γούμενος, διπού φησὶν ὁ ἀπόστολος· ἡπιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς fol. 169 v ἀξιος²⁴, »ἀνθρώπινός φησιν ὁ λόγος«. καὶ διὰ τί οὕτως; διότι οὕτως εὔρε γεγραμμένην τότε τὴν λέξιν καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀρχειοτέρων ἔρμηνέων μετενεχθεῖσαν, εἰ καὶ ὁ Ἰερώνυμος μετὰ ταῦτα καὶ τοῦτο ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα διωρθώ-²⁵ σατο, φιδήλις σέρμο ἥτοι πιστὸς ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ οὐμάνους ἥτοι ἀνθρώπινος εἰπών. οὕτω δὲ λεπτοτάταις ἔννοιαις καὶ περινενοημέναις τὸν τόπον τοῦτον ἔξηγήσατό τε καὶ ἐκόσμησεν ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὡς πάντας οἰεσθαι τούς γε τῶν Ἐλλήνων ἀγνοοῦντας φωνὴν οὕτω καν τῷ ἐλληνικῷ ἔχειν, μᾶλλον δὲ οὕτω καὶ μὴ ἄλλως δεῖν γράφεσθαι. καίτοι καὶ αὐτῷ Ἰερωνύμῳ τῷ Λατίνων 30 διδασκάλῳ μάρτυρι ἄλλως γραπτέον καὶ πιστός, οὐκ ἀνθρώπινος ἀναγνωστέον, ὡς μηδὲ Λατίνων τινὰ ἔτι ἀμφιβάλλειν Ἰερώνυμον βλέποντα πιστός, οὐκ ἀνθρώπινος ἡρμηνευκότα. αὕτη δὲ ἡ λέξις καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἐπαναλαμβάνεται, ὡς καὶ σφόδρα θαυμάζειν ἐξεῖναι, διποὺς ὁ ἔρμηνές ἐκεῖνος, δοτις ἀν καὶ γένοιτο, τοσοῦτον περιπλάνηται. τί γάρ κοινὸν πιστῷ καὶ ἀνθρω-³⁵ πίνῳ; ἀλλ' δικαστοὶ τὴν περιπλανημένην ταύτην λέξιν οὕτω περινενοημένως ὡς εἴρηται ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἔξηγήσατο, ὡς δοκεῖν μὴ δεῖν ἄλλως λέγεσθαι.

Καὶ ἴνα τοῦτο δειχθῆ, τῶν αὐτοῦ ἐκείνου ρήμάτων ἐκ τοῦ περὶ τῶν²⁵ τοῦ ἀποστόλου ρήμάτων λόγου ἀκούσωμεν. »ἡκούσαμεν, φησί, τοῦ μακαρίου

24 διορθώσατο Ms.

21 Cf. Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940). | 21 i Tim 4, 9. | 39 Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940 AB).

Παύλου λέγοντος· >ἀνθρώπινος ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, δτὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ἥλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὃν πρῶτος εἴμι· ἐγώ.< ἀνθρώπινος τοῖνυν ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. διὰ τί δὲ ἀνθρώπινος καὶ οὐ μᾶλλον θεῖος, δν τρόπον καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἔστι θεός τε καὶ ἀνθρωπός; εἰ τοῖνυν ὅρθῶς νομίζομεν τὸν λόγον τοῦτον οὐκ ἀνθρώπινον 5 μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖον εἶναι, διὰ τί ὁ ἀπόστολος ἀνθρώπινον μᾶλλον ἢ θεῖον εἰπεῖν εἶλετο; ὁ γάρ οὐκ ἀν ψευσάμενος, εἰ θεῖος εἶπεν, οὐκ ἀνευ αἰτίας τῷ fol. 170 ὄντι ἀνθρώπινον εἰπεῖν εἶλετο, δτὶ ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔκρινεν, ὃ ὁ Χριστὸς ἥλθεν εἰς τὸν κόσμον. ἥλθε δέ, ὃ ἀνθρωπός ἦν. ὃ γάρ θεός ἦν, ἀεὶ ἦν ἐν τῷ κόσμῳ. ποῦ γάρ οὐκ ἔστι θεός ὁ εἰπών· >τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ<; ἢ 10 οὐχὶ σοφία καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ ὁ Χριστός, περὶ ἣς εἴρηται· >διατείνει ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας εὑρώστως καὶ διοικεῖται πάντα χρηστῶς<; ἐν τῷ κόσμῳ τοῖνυν ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. ἐνταῦθα καὶ ἦν καὶ ἥλθεν. ἦν τῇ θείᾳ μεγαλειότητι, ἥλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ. διὸν καὶ ὁ χηρύττων αὐτοῦ τὴν ἔλευσιν >ἀνθρώπινος εἶπεν ὁ λόγος<. 15 οὐκ ἀν γάρ ἐρύσατο τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰ μὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἤξιος γενέσθαι ἀνθρώπινος. τῶν ἀνθρώπων γάρ ἐκεῖνοι λέγονται ἀνθρώπινοι εἴτε φιλανθρώπινοι οἱ ἐαυτοὺς προσηνεῖς ἀνθρώποις παρέχοντες, οἱ ἐν ταῖς ίδίαις οἰκίαις αὐτοὺς ὑποδεχόμενοι. εἰ τοῖνυν ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑποδεχόμενος ἀνθρωπὸν φιλάνθρωπος εἴτε ἀνθρώπινος λέγεται, πῶς οὐκ ἀν εἴη μᾶλλον τῶν ὅλων 20 ἀνθρώπινος ὁ ἐν ἐαυτῷ ὑποδεξάμενος τὸν ἀνθρωπὸν; ἀνθρώπινος τοῖνυν ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.« ὄρφας δσῃ λεπτότητι νοημένως τὸν τόπον τοῦτον ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνήρ ἔξηγήσατο, δπου δμως καὶ Ἱερωνύμῳ μάρτυρι ἀντὶ ἀνθρωπίνου πιστὸς δφείλει λέγεσθαι καὶ ἡμάρτηται τὸ ἀνθρώπινος. οὐκ ἄρα, ὡς εἴρηται, ἵκανόν ἔστιν ἀληθείας σημεῖον τὸ οὗτως ὑπὸ Αὐγουστίνου 25 τὸν τόπον τοῦτον ἔξηγηθῆναι; Ἱερώνυμον δὲ οὗτως αὐτὸν ἔξηγήσασθαι οὕπω ἐνετύχομεν.

4 Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τοῦ προειρημένου Νικολάου τοῦ τῆς γραφῆς διορθότου ῥήμασι δείκνυται. δς μετὰ τὸ εἰπεῖν πολλὰ ἡμαρτημένα τε καὶ ἐφθαρμένα παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ εὑρηκέναι προστίθησι μετὰ ταῦτα· >τῶν διημαρτημένων 30 πλεῖστα ἔξηγηθέντα ὑπὸ τῶν διδασκάλων εὑρεῖν μέμνημαι<. ἐξ ὃν φανερῶς δείκνυται πολλὰ ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἔξηγηθῆναι τὴν φωνὴν ἐξ ἣς μετηνέχθη ἀγνοούντων, ἀκολουθούντων δὲ τῇ γραφῇ ἢ ἐνέτυχον ἐξ ἀνάγκης, καὶ δμως fol. 170ν ἡμαρτημένα εἶναι.

5 Καὶ τούτοις, ἐπεὶ ἡ θεία γραφὴ ὡς εἴρηται δβυσσον περιέχει νοημάτων, 35 ποικίλας τε καὶ διαφόρους ἐπιδέχεται ἔξηγήσεις, οὐ θαυμαστὸν εἰ παρὰ τὴν ἀληθῆ τῆς τινος λέξεως ἔννοιαν καὶ ἄλλη τις ὑπονοεῖται, εἰ καὶ μὴ αὐτῇ ἐκείνῃ ἡ τοῦ συγγραψαμένου, οὕτω μέντοι διαφόροις λόγοις ποικιλλομένη, ὡς καὶ ἀκριβεστάτη εἶναι δοκεῖν. καὶ γάρ εἰ κάν ταῖς διλλαις ἐπιστήμαις αἱ φωναὶ μόνον καὶ λέξεις τῶν πραγμάτων εἰσὶ σηματικαί, ἡ θεία δμως γραφὴ τοῦτο 40

10 Jer. 23, 24. | 11 Sap. 8, 1. | 15 1 Tim 1, 15. | 30 Nicolai card. diac. epistula ad Petrum canonicum.

έξαρτον καὶ ίδιον ἔχει, ώς μὴ τὰς φωνὰς μόνον τῶν πραγμάτων εἶναι σημαντικάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα δὲλλ' ἄττα πράγματα σημαίνειν. ἐντεῦθεν οὐ κατὰ τὸ γράμμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλληγωρικῶς καὶ ἡθικῶς καὶ ἀναγωγικῶς τὴν θείαν γραφὴν ἔξηγούμεθα καὶ ὅποιονοῦν αὐτῆς μέ σεῖς τινα τούτων 5 τῶν ἐννοιῶν ἀνάγομεν. δπου δμως ἴστορικῶς η κατὰ τὸ γράμμα ἔξηγητέα ἔστιν, εἰ μὴ η λέξις ἀληθής εἴη, καὶ η ἐννοια πάντως ἡμάρτηται.

"Ο δέ φησι δεύτερον μηδὲν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ νεωτεριστέον εἶναι, ἀθέμιτόν 7. τε εἶναι τι ἔξ αὐτῆς ἀφελεῖν η προσθεῖναι, πότερον ἀθέμιτόν ἔστιν 'Ιερώνυμος ἀπολογησάσθω, δς ώς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, οὐ μετεποίησε μόνον, ἀλλὰ 10 καὶ διορθώσασθαι δμολογεῖ τὰ η παρὰ τῶν φθασάντων αὐτὸν ἔρμηνέων οὐκ δρθῶς μετενηγμένα η παρὰ τῶν ἀλογίστως διορθουμένων ἡμαρτημένα η τῶν ὑπνωττόντων γραφέων προστεθέντα η μεταποιηθέντα, καὶ οὐ τὴν παλαιὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν νέαν γραφὴν καὶ τὰ ἄγια εὐαγγέλια διεφθαρμένα τε καὶ ἡμαρτημένα φγσι πρότερον αὐτὸς διορθώσασθαι. δν τρόπον καὶ τοὺς 15 ἐπιγενομένους πεποιηκέναι τῆς γραφῆς αὖθις διαφθαρείσης ἔδειξαμεν. εἰ οὖν οὐκ ἀθέμιτον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θέμιτόν τε καὶ εὔσεβέστατον 'Ιερώνυμος εἰργασατο τὰ τοιαῦτα διορθωσάμενος, προσθείς τε καὶ μεταποιῶν, εὶ καὶ τοῖς μετ' ἔκειγον ἔξην, ὥσπερ καὶ ἔξην οἰαδήτινι αἰτίᾳ γεγενημένας πλάνας διορθώ- fol. 171 σασθαι, διεν τοσοῦτοι διδάσκαλοι Λατίνων βιβλία συνεγράφησαν, οἷς ἐπι- 20 γραφαὶ διορθωτικὸν τῆς γραφῆς, διὰ τί μὴ καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἔξείη αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι; τολμησάτωσαν τοίνυν πρῶτον 'Ιερώνυμον καὶ τοὺς δμοίους τῆς ἐκκλησίας διδασκάλους ἀστείας γράψασθαι καὶ τότε καὶ ἡμᾶς τῆς δμοίας ἐνόχους κρινάτωσαν. ἀλλὰ ταῦτα η ἀμαθῶν η δυσμενεστάτων ἀνδρῶν εἰσι λόγοι καὶ κακῶς λέγειν προθυμουμένων. τίς γὰρ οὕτω παχύς ἔστι τὴν διάνοιαν, 25 ώς ἀγνοεῖν οὐ τὴν θείαν γραφὴν αὐτὴν η 'Ιερώνυμον η ἡμᾶς η ὄντινοῦν δλλον διορθοῦσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐσφαλμένην δπωσδήποτε λέξιν ἔκεινην εἶναι τὴν διορθουμένην;

Νῦν πρὸς τό γε τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπαντητέον καὶ ῥητέον, ώς τὸν εὶ 8. συναπτικὸν σύνδεσμον διὰ τοῦτο πρότασιν ὑποθετικὸν ποιεῖν φαμεν, δτι οὐδέ- 30 ποτε ἀληθής ἔστιν, εὶ μὴ τεθείσης τῆς ὑποθέσεως, τοῦτόν τε δν φησι Γεώργιος κάνονα ώς καινόν τι καὶ τερατώδη ἀποποιούμεθα. οὕτω γὰρ μηδὲ δριστικοῦ εἰτ' ἐνεστῶτος εἴτε παρωχημένου συναφθὲς δ εὶ ἀεί ἔστιν ἀληθής, ἀλλὰ ποτε καὶ ψευδής, οὕτω μηδὲ ὑποτακτικῶς δ ἰσοδυνάμενος αὐτῷ ἐὰν ψευδής ἀεί, ἀλλά ποτε καὶ ἀληθής, ώς ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων αὐτῶν δηλαδὴ καταστάσεως 35 ψεῦδος η ἀλήθεια ἔπεται. καὶ ἵνα σαφέστερον τοῦτο φανείη, τί περὶ τούτου γραμματικῶν παῖδες φρονοῦσι πρότερον εὶ πάντες, καὶ διαλεκτικοὶ λέγουσι προσθήσομεν. γραμματικοὶ τοίνυν πάντες "Ελληνές τε καὶ Λατίνοι, καὶ μάλιστα 'Ηρωδιανός τε καὶ 'Απολλώνιος, καὶ τῶν Λατίνων Πρισκιανός, δς οὐ μόνον "Ελλησιν ἐν ἀπασιν ἔπεται, ἀλλὰ καὶ αὐχεῖ ἐπὶ τούτῳ, τὸν εὶ συναπ- 40 τικὸν εἶναι φασι σύνδεσμον, τοῦτόν τε ώς καὶ τοὺς δλλους συναπτικοὺς ἐν

10 διωρθώσασθαι Ms. | 11 μετενηγμένα scripsi μετενηγμένων Ms. | 11 διωρθουμένων Ms. | 11 ἡμαρτημένα scripsi ἡμαρτημένων Ms. | 14 διωρθώσασθαι Ms.

fol. 171 ν τοῖς αἰτιολογικοῖς συναριθμοῦσιν, ἀκολουθίαν τε καὶ τάξιν τῶν ἐπομένων πρὸς τὰ ἡγούμενα ἢ μετά τίνος τῆς τῶν πραγμάτων ὑπάρχεως ἀμφιβολίας ἢ δινευδηλώσεως ὑπάρχεως σημαίνειν, ὡς τὸ εἰ ῥέγχει, καθεύδει· εἰ νοσεῖ, ὠχριᾶ· εἰ πυράττει, θερμαίνεται. οὐδὲ γάρ καὶ τὸ ἀνάπταλν ἐν τούτοις ἀληθεύει ἢ ἀκολούθησις, οὐδὲ πᾶς δὲ καθεύδων καὶ ῥέγχει, καὶ τὰ λοιπὰ ὄμοιως. οὐκ 5 ἀλόγως δὲ αὐτοὺς καὶ αἰτιολογικούς φασιν. καὶ συνάψεως γάρ καὶ παρασυνάψεως διὰ τούτων αἰτία φαίνεται ἀποδίδοσθαι. συνάψεως, ὡς τὸ εἰ περιπατεῖ, κινεῖται· παρασυνάψεως, ὡς τὸ ἐπεὶ περιπατεῖ, κινεῖται. ἢ γάρ τῆς κινήσεως αἰτία ἐν ἔκατέρῳ αὐτὸς τὸ περιπατεῖν ἐστιν. τοὺς αἰτιατικοὺς τοίνυν τούτους ἐστιν δὲ ἀντὶ βεβαιώσεως λαμβάνεσθαι φασιν, δὲ δηλαδὴ δὲ φαμεν οὕτω 10 βέβαιον τε καὶ φανερόν ἐστιν, ὡς ἀδύνατον εἶναι δὲλλως νομίσαι, μόνη τε τότε ὁριστικῇ ἐγκλίσει συνάπτεσθαι, ὡς παρὰ Βιργιλίῳ· »εἴ τι πῃ δικαιοσύνης ἐστί«, καὶ ἀλλαχοῦ· »μάκαρες, εἴ τις ἐν οὐρανῷ ἐστι φιλανθρωπία«. ὄμολογούμενον γάρ ἐστι καὶ ἐν οὐρανῷ εἶναι φιλανθρωπίαν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τι δίκαιον δλως. ἐντεῦθεν Γεωργίῳ ἢ πλάνη νομίσαντι, διτὶ ἐπεὶ ὡς 15 αἰτιολογικὸς δὲ εἰ σύνδεσμος λαμβανόμενος σημαίνει τι βέβαιον καὶ ὁριστικῷ συνάπτεται, διὰ τοῦτο καὶ δσάκις ὁριστικῷ συνάπτεται, βέβαιον τι σημαίνει. τὸ δὲ πολλοῦ γε παραδείγματα, ἀλλ’ ἡμῖν δλίγιστα ἀρκείτω. »εἱ κακῶς ἐλάλησα, 20 φησὶν δὲ κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἱ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;« εἴ τις ἐνταῦθα φαίη διὰ τοῦτο βέβαιον τι τὸν εἰ σύνδεσμον σημαίνειν, διότι ὁριστικῷ συνάπτεται, ἀνάγκη κακῶς λαλῆσαι τὸν κύριον ὄμολογῆσαι. εἱ δὴ κακῶς ἐλάλησεν, δὲ καὶ νοῆσαι ἀθέμιτον, διὰ τί εὔθυς ἐπάγει·

fol. 172 »εἱ δὲ καλῶς, τί με δέρεις;« καὶ αὖθις περὶ ἑαυτοῦ λέγων ὁ σωτήρ· »εἱ ἐν 25 Βεελζεβούλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια«, τῷ δοντι ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν αὐτὰ δμολογεῖ, εἱ τὸν εἰ σύνδεσμον ἐνταῦθα, διτε ὁριστικῷ συναπτόμενον, βέβαιον τι σημαίνειν δῶμεν. ἀλλ’ εἰς κεφαλήν γε τῶν ἀναγκαζόντων ἡμᾶς λέγειν τοιαῦτα τραπείη τὰ βλάσφημα δῆματα ταῦτα. τοιαῦτα δὲ πολλὰ καὶ παρὰ Βιργιλίῳ καὶ Κικέρωνι, τοῖς τῶν Λατίνων διδασκάλοις, εῦροις δν. 30

9. Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ γραμματικοὺς εἰρημένα ἀρκείτωσαν. νῦν καὶ διαλεκτικοὶ περὶ τούτου φασὶν ἐπενέγκωμεν. τὸν εἰ τοίνυν σύνδεσμον εἰ καὶ οἱ διαλεκτικοὶ ὑποθετικὸν φασι ποιεῖν συλλογισμόν, τὴν ὑποθετικὸν δμως ταύτην πρότασιν, τό γε καθ’ ἑαυτήν, οὐδὲν δλως ἀναγκαῖον ἐπιφέρειν, οὐδέτερόν τε τῶν αὐτῆς μερῶν ὡς ὄμολογούμενον τίθεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἐπιφέρειν 35 μόνον τοῦ ἡγουμένου τεθέντος. οὐδέτερον γάρ τῆς προτέρου μέρος καὶ διαλεκτικῷ συναφθείη, ἀπολελυμένον εἴτε καὶ κατηγορικὸν γίνεται, ἀλλὰ μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἐπιφέρει τεθέντος τοῦ ἡγουμένου, καὶ τοῦτο ὑποθετικῶς καὶ οὐκ δὲλλως. διὸ οὐδετέρου μέρους ἀλήθεια καθ’ αὐτὴν ἐκ τῆς ἀμφοῖν ἀμα ἀληθείας τίθεται. τίς γάρ νοῦν ἔχων τολμήσεις εἰπεῖν, διότι ἀληθεῖς εἰσιν αἱ ἀκουλουθίαι αὐται· 40 εἰ ὁ ἡλιος ὑπὲρ γῆν, ἡμέρα ἐστίν· εἰ δινθρωπος τρέχει, ζῶον τρέχει, διὰ τοῦτο

καὶ τὰ ἡγούμενα καθ' αὐτὰ ἀληθῆ εἶναι, δηλονότι ὁ ἥλιος ἔστιν ὑπὲρ γῆν,
καὶ ἀνθρωπος τρέχει; αἱ προτάσεις τοίνυν ἐν αἷς σύνδεσμος ὄριστικῷ συν-
άπτεται, οὐ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἐν αἷς ὁ εἰ μετὰ ὑποτακτικοῦ παρὰ Λατίνοις
συνάπτεται, διτὶ ἐν ἔκείναις μὲν βέβαιον τι, ἐν ταύταις δὲ ἀμφίβολον σημαίνεται,
5 ἀλλ' διτὶ ἔκείνων τὰ χυριώτερα μέρη ἵδιᾳ λαμβανόμενα δῖνευ τοῦ εἰ ἔννοιαν
τελείαν τε καὶ ἀπολελυμένην σημαίνει, καὶ καταφάσκουσιν ἢ ἀποφάσκουσί τι fol. 172v
καθ' ὅμοίωσιν τῶν κατηγορικῶν προτάσεων τῶν ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαί-
νουσῶν. ἐκ γὰρ τῆς προτάσεως ταύτης εἰ δὲ Σωκράτης πυρέττει, ἀφαιρεθέντος
τοῦ εἰ συνδέσμου τὸ λοιπὸν μέρος, δηλονότι Σωκράτης πυρέττει, κατηγορικὴ
10 γίνεται πρότασις καὶ ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαίνει. ἐν αἷς δὲ ὁ εἰ κατὰ Λατίνους
ἢ καθ' ἡμᾶς ὁ ἐὰν ὑποτακτικῷ συνάπτεται, οὐ συμβαίνει ταύτο. εἰ γὰρ ἐκ
τῆς προτάσεως ταύτης ἐὰν Σωκράτης διαλέγηται, τὴν ἐὰν εἴτε τὸ λατινικὸν
εἰ ἀφέλοιο, τὸ λοιπόν. Σωκράτης διαλέγηται, οὔτε κατηγορικὴ πρότασις
ἐστιν, οὔτε τι καταφάσκει ἢ ἀποφάσκει, ἀλλ' ὡστε ψεῦδος ἢ ἀλήθειαν σημαίνειν
15 καὶ τελείαν ἔννοιαν, ἄλλων μερῶν δεῖται. ἐκ τούτων τοίνυν φανερὰ ἡ τοῦ
τρίτου ἐπιχειρήματος λύσις. δῆλον γὰρ ὡς ἡ πρότασις αὕτη ἐὰν αὐτὸν θέλω
μένειν, ἔως ἔρχομαι, εἴτε καὶ εἰ αὐτὸν θέλω μένειν κατὰ Λατίνους, οἱ τὴν
ἐὰν μὴ ἔχοντες ἀντ' ἔκείνης χρῶνται τῷ εἰ, οὐ διὰ τοῦτο βέβαιον τι σημαίνει,
ώς δέδεικται, διτὶ ὄριστικῷ συνάπτεται. ψευδὲς τοίνυν τὸ τοῦ ἐναντίου συμ-
20 πέρασμα λέγοντος ταύτῳ σημαίνειν τὸ εἰ θέλω, ὡσπερ ἀν εἰ ἔλεγεν· οὔτως
θέλω παρὰ τὸ ἐπόμενον γὰρ συλλογίζεται. οὐδὲ γάρ, ὡς προείρηται, ἀντι-
στρέφει, οὐδὲ ἀληθῶς δυνάμεθα λέγειν, ὡς ἐπεὶ διτε τι βέβαιον σημαίνει, ὁ
εἰ σύνδεσμος ὄριστικῷ συνάπτεται, διὰ τοῦτο καὶ δσάκις ὄριστικῷ συνάπτεται,
βέβαιον τι σημαίνει.

25 *Ωσὰν δὲ καὶ τὸ τέταρτον αὐτοῦ τῶν ἐπιχειρημάτων διαλυσώμεθα, φαμὲν 10, 1
τὴν ἐλάττονα εἶναι ψεῦδη. ἔχει γὰρ δὴ καὶ μάλα χώραν ἢ ἀμφίβολία, εἴπερ
γε ἴκανῶς ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ δεδείχαμεν τὸ μὲν τὸν Ἰωάννην ἔτι ζῆν ἀμφίβολίαν fol. 173
μὲν καὶ μάλα, βεβαιότητα δὲ μηδεμίαν ἔχειν, τὸ δὲ αὐτὸν θανεῖν μᾶλλον βέβαιον
ἢ ἀμφίβολον εἶναι. ὁ δέ γε τοῦ ἐναντίου λόγος ἐν τούτῳ μάλιστα ισχυρίζεται
30 τῷ μηδεμίαν εἶναι ἀμφίβολίαν τοῦ ζῆν Ἰωάννην. ὁ δὲ ἐπιφέρει παράδειγμα
πρὸς τὴν τῆς αὐτοῦ δόξης ἀπόδειξιν περὶ τοῦ τῇ παρασκευῇ κρέας φαγοῦντος,
οὐδὲν ἔτερον ῥητέον ἢ δ πρὸ δλίγου ἔφαμεν, τὴν τοῦ πράγματος δηλονότι ἀλή-
θειαν ἢ μὴ τῇ προτάσει ταύτῃ ἀμφίβολίαν ἢ βεβαιότητα ἐμποιεῖν. ὁ γὰρ τῇ τοι-
αύτῃ ἡμέρᾳ κρέας φαγῶν τάληθες εἰπεῖν βουλόμενος καὶ τῷ ἐπιτιμῶντι ἀπο-
35 κρινόμενος· εἰ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; ἐσθίειν τῷ δητὶ ὅμολογεῖ. εἰ δὲ ταύτᾳ
ῥηθείη τῷ μὴ ἐσθίοντι, οὐχὶ κάκεῖνος οὔτως ἀποκριθήσεται· εἰ ἐσθίω, τί
πρὸς σέ; καὶ ὅμως οὐκ ἔρει τοῦτο ὡς καὶ τῇ ἀληθείᾳ κρέας φαγῶν, ἀλλ' ὡς
τὸν μάτην ἐπιτιμῶντα ἐμπαίζων καὶ τὸν συκοφαντοῦντα περιφρονῶν τε καὶ
εἰς θύμον παροξύνων. εἰ δὲ καὶ ἐσθίων τι εἴτε καὶ μὴ ἐσθίων πρὸς τὸν κατή-
40 γορον οὔτως ἀποκριθείη· εἰ ἐσθίω ἢ μὴ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; τί ἀν φαίημεν;
ἔροῦμεν ὡς δε εἰ σύνδεσμος ἐνταῦθα ὄριστικῷ συναπτόμενος βεβαιώσιν σημαίνει,
ἀληθές τε εἶναι ἔκεινον κρέας φαγεῖν τε ἀμα καὶ μὴ κρέας φαγεῖν; ἀλλ' οὐδεὶς
οὔτως ἀνόητος, ὡστε τοῦτο εἰπεῖν. οὐ γὰρ συναληθεύει ἢ ἀντίφασις.

ἄρα τοῦτό ἐστι μέρος ἀληθές, ἔτερον δὲ ψεῦδος. ψεῦδος ἄρα καὶ τὸ λέγειν,
ὅσάκις ὁ εἰ σύνδεσμος ὅριστικῷ συνάπτεται, βεβαίωσιν σημαίνει.

2 Ο δὲ ὡς ἀντίθεσιν λύων ἐπάγει μὴ τὴν τῶν ῥημάτων δύναμίν τε καὶ
ἔννοιαν, ἀλλ' αὐτὰ τὰ ῥήματα ἀρνηθῆναι τὸν εὐαγγελίστην ὑπὸ Χριστοῦ
fol. 173v ῥηθῆναι, παιδαριώδη τῷ δυτὶ καὶ κοῦφον, εἰ χρὴ φάναι, τὸν εὐαγγελίστην
τίθεται, εἰ εἰδὼς τὸν κύριον θέλειν αὐτὸν μένειν ζῶντα, μέχρις ἂν ἔλθῃ τὸ
δεύτερον, εἴτα τοὺς συμμαθητὰς ὡς ψευδομένους ἤλεγχε, καὶ τοῦτο ἐκ μόνης
τῆς τῶν ῥημάτων σημασίας, δπου γε ἐπαινετοὶ μᾶλλον εἰσὶ μεγάλης εὐφυΐας
εἶνεκα, ἀτε ἐξ ἀμφιβόλου λόγου τὴν ἀληθῆ διάνοιαν τοῦ εἰπόντος κατειληφότες.
ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος τούναντίον ψευδοῦς ἔνεκα δόξης φησὶ τὸν εὐαγγελίστην 10
τοὺς συμμαθητὰς ἐλέγξαι. τοῦτο δ' αὖ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες φαῖεν, δσοι τὸν
εὐαγγελίστην τεθνεῶτα τίθενται. τὸ δὲ λέγειν ὡς διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων·
οὗτως αὐτὸν θέλω μένειν, οὐθελῆσαι τὸν Χριστὸν οὗτως μένειν τὸν Ἰωάννην,
ἀλλὰ τῷ Πέτρῳ ἐπιτιμῆσαι τὰ μηδὲν πρὸς αὐτὸν ἔρευνῶντι παιδαριώδει ἔριδι
καὶ σοφιστικῇ ἀδολεσχίᾳ μᾶλλον ἢ τῇ τοῦ κυρίου ἐμβριθείᾳ τε καὶ σοφίᾳ 15
ἥρμοσεν ἀν. ἀλλ' ἔστω ὡς φήσ. οὐχὶ τοῖς προειρημένοις τοῦτο ἐναντιοῦται;
εἰ γὰρ τὰ ῥήματα μόνον ὁ εὐαγγελίστης ἀρνεῖται, ὡς φήσ, τὴν διάνοιαν ἄρα
οὐκ ἀρνεῖται. τοῦ Χριστοῦ ἄρα δὲ νοῦς ἦν μὴ θανεῖσθαι τὸν Ἰωάννην. πῶς
οὖν ἀν τὰ δύο ταῦτα συνέλθοιεν, ὡς καὶ οὐ θανούμενον αὐτὸν δὲ κύριος εἰρηκε,
καὶ ὡς οὐ διὰ τοῦτο ταῦτα εἶπεν, δτι οὕτως ἤθελεν, ἀλλὰ τῷ Πέτρῳ ἐπιτιμῶν 20
ζητοῦντι τὰ κεκρυμμένα; παρὰ πάντα δὲ ταῦτα τίς οὐ συνορᾷ τὸ τέταρτον
ἐπιχείρημα τοῦ ἐναντίου φανερῶς ἐναντιοῦσθαι ταύτη τῇ λύσει, εἴπερ ἐκεῖ
μέν φησι τὸν Ἰωάννην ἔτι ζῆν χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας, ἐνταῦθα δὲ μὴ διὰ
τοῦτο οὕτως εἰρηκέναι τὸν κύριον, δτι καὶ οὕτως ἤβούλετο, ἀλλ' ἵνα ἐπιτιμήσῃ
τῷ Πέτρῳ;

25

3 Τὸ δὲ τελευταῖον ἐπιφερόμενον ὡς θνητέον μᾶλλον ἢ δλως τι τῆς γραφῆς
fol. 174 μεταβλητέον, μηδὲ δεῖν ἐν δρθοδόξοις τάπτεσθαι τὸν ταῦτα τοῦ εὐαγγελίου
τὰ ῥήματα μεταποιητέα ισχυριζόμενον, καὶ ὡς τὸν τοιοῦτον πολλῷ χείρω
ποιήσειν, εἰ τις αὐτῷ ἀξίωμά τε περιθείη καὶ δύναμιν, εἰ καὶ τοιοῦτόν ἐστιν
ὡς εἰς γέλωτα μᾶλλον ἡμᾶς ἢ ἀπολογίαν κινεῖν δεῖν, ἵν' δμως μηδὲ τοῦτο 30
ἀβασάνιστον ἔασσαι δόξωμεν, Ἱερώνυμον, Αὐγουστῖνον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχαίους
τε καὶ νεωτέρους διδασκάλους τοῖς ῥήμασι τούτοις ἀντιτιθέαμεν, οἱ μὴ μόνον
δρθοδόξοι, ἀλλὰ καὶ ἀγιώτατοι δυτες τε καὶ νομιζόμενοι, πλεῖστα δμως καὶ
ἐν τῇ παλαιᾷ γραφῇ ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς διαλέκτου κάν τῇ νέᾳ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς
φωνῆς δεδιδαγμένοι μεταποιῆσαι, ἀφελεῖν, προσθεῖναι, διορθῶσαι, ὡς αὐτοὶ 35
ἐκεῖνοι φασιν, οὐκ ἡσχύνθησαν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐδείξαμεν.

11, 1 Ἐαλλ' ἵνα ποτὲ καὶ τέλος δῶμεν τῷ λόγῳ λυθέντων ἡδη σὺν θεῷ τῶν
λόγων τοῦ ἐναντίου, φαμὲν καὶ ἀπερικαλύπτως δμολογοῦμεν ἔξειναι παντὶ τῇ
ἀληθείᾳ τοῦ πράγματος, τῇ τε πρωτοτύπῳ ἐλληνικῇ φωνῇ ὄδηγῷ χρωμένῳ
δινευ τοῦ οἰονοῦν φόβου ἢ ἀδίκου κατηγορίας κινδύνου μετὰ τοῦ μακαρίου 40
εὐαγγελίστοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν Ἐλλήνων διδασκάλων ἀγίων λαμπρῷ τῇ
φωνῇ· »έὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἐως ἔρχομαι«, ἀναγνώσκειν τε καὶ προφέρειν
ἐν οὐδενὶ λόγῳ τὰς γραῦδιων τινῶν καὶ τούτων πορνικῶν, ἀνθρωπαρίων τε

δόμοίων ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς ποιούμενον. Εἶστι δὲ ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου οἵν τινα σφραγίδιον ἐπιθεῖναι τοῖς εἰρημένοις καὶ εἰς οἴνον τι ἀσυλον καταφυγόντας τῶν ἐναντίων καταγελᾶν. ἄγε τοίνυν εἰς μέσον, ἐξίτω ὁ σοφός τε καὶ θεῖος ἀνὴρ καὶ τῆς θείας γραφῆς ἀριστός τε καὶ ἀμεμπτος ἔρμηνεὺς Ἱερώνυμος 5 ὁ πολὺς καὶ ὡς τῆς ἀληθείας τε καὶ δικαιοσύνης προασπιστής, ὅπως ἔκεινος τὸν τόπον τοῦτον τοῦ εὐαγγελίου ἡρμήνευσε, δειξάτω. οὗτος τοίνυν ἐν τῷ πρὸς Ἰοβιανὸν περὶ παρθενίας λόγῳ αὐτοῖς ἔφη περὶ τοῦ Πέτρου λέγων· fol. 174v
»μετὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ἀπόφασιν, ἣν περὶ ἑαυτοῦ εἰπόντος ἤκουσεν, ὡς ἄλλος τε αὐτὸν ζώσει καὶ ἀποίσει, δπου οὐθέλει, καὶ ὁ διὰ σταυροῦ θάνατος διὰ 10 τούτων τῶν λόγων αὐτῷ ἐσημάνθη, κάκεῖνος εἰρήκει· κύριε, οὗτος δέ τι; μὴ θέλων τὸν Ἰωάννην καταλιπεῖν, φέ πάντοτε ἦν συνημμένος, ἔφη αὐτῷ ὁ κύριος· τί πρὸς σέ, ἐάν αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι; «οὐχὶ τὸ ἐάν αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι ταῦτον ἐστι τῷ ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν; τί γάρ ἔτερόν ἐστι τὸ οὕτως εἶναι τὸ μένειν; τὸ γάρ λέγειν οὕτως αὐτὸν θέλω οὕτως εἶναι οὔδεις 15 ἀν εἴποι μὴ πάντη βάρβαρος ὅν.

Φανερὸν τοίνυν ὡς καὶ οἱ τοῦ Ἱερωνύμου ἀρχαιότεροι διδάσκαλοι, οἱ ἀντὶ 2 τοῦ ἐάν εἴ τε καὶ οὕτως γεγραφότες, εἴ γε κάκείνων, ἀλλὰ μὴ τῶν γραφέων τὸ ἀμάρτημα ἦν, ἐπλανήθησαν, εἴ γε Ἱερώνυμος αὐτὸς οὐχ οὕτω θέλω, ἀλλὰ ἐάν θέλω εἴτε καὶ εἰ θέλω εἰρήκε, οὐ τε μετὰ Ἱερώνυμον τῆς παλαιοτέρας 20 χρήσεως τοῦ διεφθορότος λόγου ἔχνικησάσης ἢ τῇ τῶν ἀπαιδεύτων ἀλαζονείᾳ ἢ τῇ γραφέων ἀμελείᾳ ἀντὶ τοῦ ἐάν ἢ καὶ εἰ παρὰ Ἱερωνύμου ῥηθέντος τὸ ἀρχαῖον ἔκεινο τὸ οὕτως καὶ αὐτὸν οὐκ ὄρθως γεγράφασιν. ἀλλ' ἡμεῖς μετὰ Ἱερωνύμου, μετὰ τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείας, μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀγίων διδασκάλων ὡς δεῖ συμφρονοῦντες »ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν« ἀναγνῶμεν εἰς 25 δόξαν καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ διὰ τοῦ θειοτάτου στόματος τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐλληνικῇ φωνῇ γράφοντος, ταῦτα χωρίς τινος δλως ἀμφιβολίας ῥημάτων εἰπόντος· »ἐάν αὐτὸν θέλω μένειν, ἐως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σύ ἀκολούθει μοι.« ἀμήν.

20 διεφθορότος] διαφθορότος Ms.

8 Hier., Adv. Jovinianum I 26 (PL 23, 246).